

Lärares arbete med att tidigt motverka könsbundna val

Fokus på undervisningen i årskurs 4–6

Tematisk kvalitetsgranskning

Diarienummer: 2022:8801

Tematisk kvalitetsgranskning

Varje år gör Skolinspektionen ett antal tematiska kvalitetsgranskningar inom viktiga områden. Då granskar vi verksamheters kvalitet inom ett avgränsat tema. Granskningen görs i förhållande till nationella mål och riktlinjer samt aktuell forskning. Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna och dels i denna övergripande rapport. De iakttagelser och slutsatser som presenteras i rapporten baseras på verksamheterna som har granskats, och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Citera gärna Skolinspektionens rapporter, men kom ihåg att uppge källa: Skolinspektionen, rapportens namn och år.

Skolinspektionen, Tematisk kvalitetsgranskning 2024

Diarienummer: 2022:8801

ISBN 978-91-988759-9-7

Innehåll

Förord	6
Sammanfattning	7
Ansvaret ligger på huvudman och rektor	7
De granskade skolorna behöver göra mer för att tidigt motverka könsbundna val ..	8
Ofta saknas ett medvetet arbete med att bryta begränsande könsmonster	8
Ovanligt att undervisningen synliggör och låter eleverna diskutera könsstereotyper föreställningar	8
Stora utvecklingsområden när det gäller den integrerade studie- och yrkesvägledningen	8
Inledning	10
Könsmonster i studie- och yrkesval består	10
Därför har Skolinspektionen granskat lärares arbete med att motverka könsbundna val	11
Viktigt att skolan inte väntar till senare årskurser med att motverka könsbundna val	11
Jämställdhetsperspektivet tenderar att bortprioriteras och därför inte få genomslag i undervisningen	12
Risk att lärare i sin ambition att se varje individ inte reflekterar över det egna förhållningssättet	13
Undervisningen riskerar att befästa könsnormer	14
Få tidigare exempel på en undervisning som bidrar till att vidga elevernas perspektiv på framtida studie- och yrkesval	15
Syfte och frågeställningar	16
Avgränsningar	16
Granskningens genomförande	17
Begreppsförklaring	18
Det här visar granskningen	19
Kvaliteten i skolornas arbete behöver höjas för att motverka könsbundna val ..	19
Lärare arbetar ofta medvetet i val av undervisningsmaterial och exempel	20
Lärarna främjar ett inkluderande klimat, även om syftet sällan är ökad jämställdhet	21

Få exempel på att lärarna ser och medvetet bryter mönster hos eleverna och i det egna agerandet.....	22
Ofta upp till läraren själv att utforma undervisningen på ett normmedvetet sätt	23
På skolor med hög kvalitet finns ett gemensamt arbete som genomsyrar lärarnas undervisning.....	23
På ett fåtal skolor finns en svag normmedvetenhet.....	24
Lärares undervisning om normer och jämställdhet.....	24
Planerad undervisning om normer och jämställdhet sker oftast bara när det ingår i ämnets kursplan.....	25
Rektorer känner sällan till hur jämställdhetsfrågor integreras i undervisningen.....	25
Ovanligt att lärarna synliggör och problematiserar könsnormer tillsammans med eleverna	26
Få ämnen upplevs som könade.....	27
Lärares arbete med att vidga elevernas perspektiv på framtida studie- och yrkesval	27
Mycket ovanligt att studie- och yrkesvägledning integreras i mer än ett fåtal ämnen	27
Även om vägledningen sällan integreras i alla ämnen finns goda exempel på vissa skolor	28
Huvudmannens och rektorns styrning ger inte avtryck i undervisningen	29
Ovanligt att lärarna har stöd från studie- och yrkesvägledare	30
Avslutande diskussion	31
För att vidga elevernas perspektiv på framtida val behöver studie- och yrkesvägledning vara en del i undervisningen	31
Att motverka begränsande könsnormer ska inte koncentreras till undervisningen i ett fåtal ämnen	32
För att bryta könsmönster måste skolans personal också "se kön"	33
Undervisningen behöver synliggöra och utmana begränsande könsnormer	35
Referenser	37
Bilagor.....	40
Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier	40
Bilaga 2 Aktuella bestämmelser	41
Bilaga 3 Metod och urval	42
Urval och beskrivning av de granskade skolorna	42
Bedömning av kvalitet utifrån kriterier.....	43

Bilaga 4 Granskade verksamheter	45
Bilaga 5 Referenspersoner	46

Förord

Sverige har en starkt könssegregerad arbetsmarknad som både bidrar till att upprätthålla ojämställdhet, skapa problem för kompetensförsörjningen och som påverkar vilka yrkesval som känns möjliga för den enskilda individen.

Skolan har ett ansvar att bidra till att elevernas studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet. Den undervisning eleverna möter behöver utformas så att den motverkar de könsnormer som i förlängningen bidrar till att kvinnor och män ofta väljer skilda yrkesvägar. En studie- och yrkesvägledning som vidgar elevernas perspektiv på vilka yrken som finns och som tränar dem i att göra självständiga val är också en viktig förutsättning för att kunna motverka könsbundna val. För ett framgångsrikt arbete behöver båda dessa delar finns med i undervisningen redan från låga åldrar. Därför har Skolinspektionen fokuserat på undervisningen i årskurs 4–6.

I fokus har varit hur lärare arbetar med att tidigt motverka könsbundna val. Det ingår i våra uppgifter att granska olika aspekter av undervisningen. Vår granskning är dock som alltid riktad till huvudmännen inte till lärare. Skolans personal behöver stöd och goda förutsättningar för att utveckla sin undervisning från rektor och huvudman.

Resultatet från Skolinspektionens granskning väcker frågor på hur synen på tidiga insatser tas omhand i praktiken och i undervisningen. Det tidiga perspektivet är på flera skolor inte synligt.

Nästan alla skolor behöver göra mer för att tidigt motverka att eleverna och deras framtidsval begränsas av könsstereotypa föreställningar. Det är mycket sällan eleverna möter en undervisning där studie- och yrkesvägledning är en integrerad del.

Likt tidigare granskningar möter vi alltför ofta uttryck för att skolans personal menar att de "inte ser kön" och att de därför inte gör skillnad på flickor och pojkar eller ser några könsmönster i klasserna. Naturligtvis ska elever också bemötas som individer men om könsmönster inte finns med, så arbetar inte skolan så motverkande som läroplanen anger. Jag hoppas denna övergripande rapport om granskningens resultat kan bidra till lärande och kunskap på området.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Sammanfattning

Skolan har en viktig roll och ett utpekat ansvar att motverka att eleverna och deras framtidsval begränsas av stereotypa uppfattningar av hur flickor och pojkar är, vad de gillar och är bra på. Alla elever ska ha samma rättigheter och möjligheter, oberoende av könstillhörighet.¹

Alla som arbetar i skolan har ett ansvar i att motverka att elevernas syn på sig själva och sina framtidsmöjligheter begränsas av stereotypa uppfattningar om vad som är flickigt och pojktigt eller kvinnligt och manligt. Skolan bidrar till att forma elevernas syn på hur flickor och pojkar kan vara, vad de kan göra, intressera sig för och vara bra på. Det behöver lärarna förhålla sig till när de utformar sin undervisning.²

Skolinspektionens erfarenheter säger samtidigt att det finns en risk att skolorna inte tillräckligt tidigt eller tillräckligt medvetet arbetar för att vidga normerna för hur flickor och pojkar får vara, vad de får gilla och vad de får intressera sig för. Det tidiga perspektivet åldersmässigt har därför varit i fokus. Skolinspektionens tidigare granskningar har även visat att frågor om könsnormer och jämställdhet ibland saknas i den undervisning eleverna möter.

Därför har Skolinspektionen granskat hur lärare i årskurs 4–6 arbetar med att i undervisningen motverka könsstereotypa föreställningar om ämnen, intressen och framtida studie- och yrkesval. En viktig del har varit att granska om och hur lärarna utformar undervisningen utifrån en medvetenhet om de begränsande könsnormer som finns i samhället och på den aktuella skolan. Skolinspektionen har också granskat om undervisningen till sitt innehåll rymmer jämställdhetsfrågor. Slutligen har det ingått att granska hur skolan har integrerat inslag av studie- och yrkesvägledning i sin undervisning på ett sätt som vidgar elevernas perspektiv på vad de så småningom kan studera och arbeta med. I rapporten visar vi på utvecklingsområden och ger exempel på arbete av hög kvalitet.

Ansvar ligger på huvudman och rektor

Skolinspektionen har i sitt uppdrag att granska olika aspekter av undervisningen. I ett antal granskningar, liksom i denna är därför lärares arbete i fokus. Vi vill betona att våra slutsatser dock inte riktas till lärare. När vi granskar undervisningen så handlar det om skolans samlade

¹ Skolverket (2022). Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

² Skolverket (2020). Stereotypa uppfattningar – ett hinder för likvärdighet i skolan.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/stereotypa-uppfattningar---ett-hinder-for-likvardighet-i-skolan> [2024-03-05].

uppdrag. Det är huvudmannen och rektors ansvar att ge goda förutsättningar för undervisningen. Vidare är det rektors ansvar att säkra att till exempel studie- och yrkesvägledning integreras undervisningen.

De granskade skolorna behöver göra mer för att tidigt motverka könsbundna val

Utifrån Skolinspektionens kvalitetskriterier har 28 av de 30 granskade skolorna behov av utveckling av undervisningen inom det granskade området. På de allra flesta skolor saknas viktiga aspekter för att aktivt och medvetet kunna motverka könsbundna framtidsval hos elever i årskurs 4-6. Nedan redogör vi för granskningens viktigaste iakttagelser och slutsatser.

Ofta saknas ett medvetet arbete med att bryta begränsande könsmonster

I granskningen möter vi återkommande uttryck för att skolans personal ser och bemöter eleverna som enskilda individer, att de inte ser eller tänker på könstillhörighet och därför behandlar eleverna lika. Att se och möta varje individ är förstås en mycket viktig utgångspunkt i skolans verksamhet och lärarnas undervisning. Styrdokumenten anger tydligt att elever inte ska begränsas av könstillhörighet. Däremot ska inte individperspektivet stå i vägen för att även se och bryta de begränsande könsmonster som ofta uppstår i ett klassrum, vilket vi ser är vanligt bland de skolor som ingått i granskningen.

Ovanligt att undervisningen synliggör och låter eleverna diskutera könsstereotyper föreställningar

Skolinspektionens granskning visar att det är ovanligt att undervisningen tidigt, dvs i årskurs 4-6 utformas så att den synliggör olika föreställningar om manligt och kvinnligt som finns i samhället och ger eleverna tillfälle att diskutera dessa med stöd av sina lärare. Det är därför sällan undervisningen gör eleverna medvetna om de begränsande könsnormer som finns eller tränar dem i att kritiskt förhålla sig till dessa. Däremot arbetar många lärare med att använda undervisningsmaterial och exempel som kan bidra till att vidga bilden av hur flickor och pojkar kan vara, exempelvis genom att använda material som visar en pojke som gör något traditionellt förknippat med flickor och vice versa.

Stora utvecklingsområden när det gäller den integrerade studie- och yrkesvägledningen

På nästan alla skolor som har ingått i granskningen gör Skolinspektionen bedömningen att inslag av studie- och yrkesvägledning sällan ingår på ett brett sätt i undervisningen. Inslag finns dock i enstaka ämnen. Lärarna har sällan något stöd i arbetet med att integrera vägledning i sin undervisning, vare sig genom samarbete med en studie- och yrkesvägledare eller på annat sätt. Den undervisning eleverna möter ger dem därför få tillfällen att

reflektera över framtida val, få en bredare bild av vilka yrken som finns eller bli medvetna om hur könsstereotypa förställningar kan påverka val av studier och arbete.

Inledning

Flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.³ Så lyder Sveriges jämställdhetspolitiska mål för utbildning. Strukturer och könsstereotypa föreställningar ska inte hindra individen från att utveckla intressen, ambitioner och nå sin fulla potential.⁴

All personal i skolan ska bidra till att elevernas framtida studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet. Det framgår av läroplanen. Lärarna har också ett utpekat ansvar att synliggöra och diskutera med eleverna hur föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter, och hur könsmonster kan begränsa de egna livsvalen.⁵

Könsmonster i studie- och yrkesval består

Det finns fortfarande en rad avgörande områden där jämställdhet inte råder i Sverige. När det kommer till skola och arbetsliv tar den bristande jämställdheten sig uttryck i att såväl gymnasieskolan som eftergymnasial utbildning och arbetsmarknaden är starkt könssegregerade. Det innebär att kvinnor och män ofta studerar olika ämnen och finns inom olika branscher och yrken.

Könssegregeringen på arbetsmarknaden påverkar både individ och samhälle. Ur ett samhällsperspektiv skapar den problem för kompetensförsörjningen inom exempelvis välfärden eftersom rekryteringsunderlaget begränsas till i huvudsak kvinnor.⁶ Den bidrar också till att upprätthålla ekonomisk och hälsomässig ojämställdhet genom att kvinnor utgör en i majoritet inom branscher som kännetecknas av bristande arbetsvillkor och svag löneutveckling. Normer för hur flickor och pojkar ska vara bidrar till att sätta gränser för vilka intressen, identiteter, yrken och andra livsval som upplevs som möjliga. Därför lyfts könsbundna val av studier och arbete även som en fråga om bristande möjligheter för personlig utveckling.⁷

Skolan har en viktig roll i att bidra till att bryta dessa mönster och utmana de normer som begränsar elevernas handlingsutrymme. Denna granskning ger kunskap om hur lärare redan i årskurs 4–6 arbetar för att undervisningen ska motverka att eleverna begränsas utifrån könsstereotypa föreställningar om hur flickor och pojkar är och är, vad de gillar och är bra på och vad som i framtiden är möjliga studie- och yrkesval. Granskningen

³ Sveriges regering (2016). Mål för jämställdhet.

⁴ Regeringens skrivelse 2016/17:10. Makt, mål och myndighet, s. 78.

⁵ Skolverket (2022). Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2023). Analys av den könssegregerade arbetsmarknaden – Förutsättningar för en bredare rekryteringsbas till välfärden, s. 8.

⁷ Jämställdhetsmyndigheten (2022). Val efter eget kön – En kunskapsmanställning om könsskillnader i utbildningsval, s. 14f.

genomförs som en del i det uppdrag som Skolinspektionen har från regeringen om att arbeta med jämställdhetsfrågor.

Därför har Skolinspektionen granskat lärares arbete med att motverka könsbundna val

Skolan har ett ansvar att bidra till att elevernas framtidsval inte begränsas av könsstereotypa föreställningar och normer. Samtidigt finns en risk att skolan inte gör tillräckligt för att tidigt utmana och vidga de könsnormer som riskerar att begränsa elevernas handlingsutrymme. Därför har Skolinspektionen granskat hur lärare som undervisar i årskurs 4–6 arbetar för att motverka könsbundna framtidsval. Följande avsnitt ger en beskrivning av den riskbild som har legat till grund för granskningen.

Viktigt att skolan inte väntar till senare årskurser med att motverka könsbundna val

Det finns flera skäl till varför det är viktigt att skolan redan i tidiga skolår arbetar med att motverka de könsstereotypa föreställningar som bidrar till att begränsa vilka framtida val som ses som möjliga för eleverna. Forskning visar att könsstereotypa föreställningar grundläggs i mycket tidig ålder. Yttre förväntningar om hur flickor och pojkar ska vara, bete sig och gilla blir till en del av identitetsskapandet och formar redan i unga åldrar uppfattningar om hur flickor och pojkar får vara, bete sig och vilka intressen som känns möjliga.⁸ Barn uppfattar tidigt hur flickor och pojkar förväntas vara och vid tre års ålder är de medvetna om vilka olika könsmonster som finns.⁹ Treåringar visar även könsstereotypa förhållningssätt till teknik¹⁰ och hos sexåringar finns könsskillnader i intresse för tekniska utbildningar.¹¹ Ämnens och utbildningars könsskodning hänger även samman med hur eleverna skattar den egna förmågan inom olika ämnen. Flickor skattar exempelvis sin förmåga i ämnena teknik och matematik lägre än vad pojkar gör.¹²

När eleverna gör sina gymnasieval är mönstren tydliga. År 2022 hade enbart fyra av de 18 nationella gymnasieprogrammen en jämn könsfördelning.^{13,14} Störst är skillnaderna på yrkesprogrammen där kvinnor dominerar de program som är inriktade mot vård och omsorg medan män i

⁸ Ibid.

⁹ SOU 2006:75. Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete, s. 304.

¹⁰ Jansson, U., & Sand, J. (2021). Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv – en nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM, s. 141.

¹¹ Tellhed, U. (2021), Könsskillnader i utbildningsval – Teori och empiri från den socialpsykologiska forskningslitteraturen. Bilaga till Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön, s. 21.

¹² Skolverket (2022). PISA 2022 – 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap, s. 47.

¹³ SCB (2022). På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet 2022, s. 45.

¹⁴ Med jämn könsfördelning avser SCB att minst 40 procent är kvinnor och minst 40 procent är män.

stället är i stor majoritet på de yrkesprogram som inriktar sig mot bygg, el och teknik.¹⁵

Jämställdhetsperspektivet tenderar att bortprioriteras och därför inte få genomslag i undervisningen

År 2023 gjorde Jämställdhetsmyndigheten sin första uppföljning av det politiska målet om en jämställd utbildning. Myndighetens bedömning är att målet ännu inte är uppnått och att det bland annat visar sig genom brister i skolans genomförande av sitt jämställdhetsuppdrag.¹⁶

Även Skolinspektionens egna rapporter och andra studier har konstaterat att skolans arbete med jämställdhet behöver stärkas och att jämställdhet i större utsträckning behöver bli ett prioriterat mål i rektorers ledning och styrning. Skolinspektionens granskningar om jämställdhet i förskolan och grundskolan visade exempelvis att det saknades en systematik och långsiktighet i skolors arbete med jämställdhet.¹⁷ Många grundskolerektorer valde att prioritera ned jämställdhetsarbetet som därmed i någon mening betraktades som valbart.¹⁸ Tillsammans med andra frågor kopplade till skolans värdegrund har det funnits en tendens att behandla jämställdhetsuppdraget som något separat som bedrivs genom enstaka projekt eller punktsatser, snarare än ett integrerat perspektiv i den dagliga verksamheten.¹⁹

Skolinspektionens granskningar ger också exempel på att frågor som berör jämställdhet inte heller alltid blir till en integrerad del av undervisningens innehåll. Granskningen om grundskolors arbete med jämställdhet visade att eleverna på en tredjedel av skolorna mötte en undervisning som endast sporadiskt eller i enstaka ämnen behandlade jämställdhetsfrågor. Andra erfarenheter har gett en bild av att jämställdhetsfrågor riskerar att undvikas i undervisningen om de uppfattas vara för kontroversiella. Inte heller det faktum att jämställdhet utgör en del av ett ämnes centrala innehåll har visat sig vara en garant för att det ska ges utrymme i undervisningen.²⁰

¹⁵ Jämställdhetsmyndigheten (2022). Val efter eget kön – En kunskapssammanställning om könsskillnader i utbildningsval, s. 22f; Tellhed, U. (2021). Könsskillnader i utbildningsval – Teori och empiri från den socialpsykologiska forskningslitteraturen. Bilaga till Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön, s. 10.

¹⁶ Jämställdhetsmyndigheten (2023). Ogiltig frånvaro för jämställdheten – En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning, s. 32f.

¹⁷ Skolinspektionen (2017). Förskolans arbete med jämställdhet; Skolinspektionen (2020). Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever.

¹⁸ Skolinspektionen (2020). Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever, s. 27.

¹⁹ SOU 2010:99. Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan, s. 16; Skolinspektionen (2012). Skolors arbete med demokrati och värdegrund, s. 7.

²⁰ Skolinspektionen (2022). Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen – Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9; Skolinspektionen (2019). Hem- och konsumentkunskap i årskurs 7–9, s. 14.

Risk att lärare i sin ambition att se varje individ inte reflekterar över det egna förhållningssättet

Att det ofta saknas en kritisk reflektion och medvetenhet över det egna beteendet hos skolans personal menade Delegationen för jämställdhet är ett av skälen till att skolan inte har kommit längre i sitt jämställdhetsarbete. Ett vanligt antagande från lärare, enligt delegationen, är att de redan behandlar alla barn lika eller att de bara ser individerna och inte tänker på vilket kön eleverna tillhör.²¹ Det är nu 14 år sedan det aktuella betänkandet kom, men problematiken kvarstår. Att både skolledning och personal på olika sätt menar att de "inte ser kön" och att det i sin tur innebär att de behandlar flickor och pojkar lika, är något Skolinspektionen återkommande möter i sina granskningar.²² Att se och möta varje individ är förstås en mycket viktig utgångspunkt, men förhållningssättet att "inte se kön" riskerar att stå i vägen för att också motverka att skilda förväntningar riktas mot flickor och pojkar.

Forskning visar att vuxnas bemötande av barn och unga påverkas av könsstereotypa föreställningar. Det gäller även skolans personal. Flickor och pojkar möts av skilda förväntningar i skolan och dessa förväntningar bidrar till att de uppmuntras att utveckla olika förmågor. Ett sådant exempel handlar om språklig förmåga, skriver Sveriges Kommuner och Regioner i sin forskningssammanställning om pojkars sämre skolresultat. Flickor tenderar att få mer språklig träning genom att vuxna talar mer utvecklat och diskuterar och motiverar oftare i samtal med flickor. Flickorna själva har också en tendens att utföra aktiviteter som innebär att de samtalar med andra. Detsamma gäller att tränas i att förstå olika relationer. Generellt förväntar sig omgivningen oftare att flickor ska vara ordningsamma, ambitiösa, inte ta för mycket plats och prestera bra i skolarbetet.²³ Pojkars prestation förväntas å andra sidan ligga utanför skolan, till exempel inom idrott, och de förväntas i större utsträckning ta plats och framhäva sig själva i sociala sammanhang.²⁴ Genom dessa och andra könsbundna förväntningar kommer begränsande mönster att uppstå i klassrummen när det exempelvis handlar om inställning till skolarbetet och hur roller, ansvarstagande och talutrymme fördelas.

Skolverket betonar att skolans jämställdhetsarbete behöver kombineras med ett normmedvetet förhållningssätt. Det innebär att läraren behöver bli medveten om sig själv och de föreställningar som läraren själv bär på och

²¹ SOU 2009: 64. Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?, s. 154f.

²² Se t.ex. Skolinspektionen (2020). Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever, s. 28; Skolinspektionen (2018). Sex- och samlevnadsundervisning, s. 23; Skolinspektionen (2017). Förskolans arbete med jämställdhet, s. 6.

²³ Sveriges kommuner och landsting (2019). Se, förstå och förändra – Att motverka könsskillnader i skolresultat, s. 30ff.

²⁴ SOU 2010:99. Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan, s. 23; Sveriges kommuner och landsting (2019). Se, förstå och förändra – Att motverka könsskillnader i skolresultat, s. 37.

de normer som finns i samhället i stort.²⁵ Även Skolforskningsinstitutet skriver i sin forskningsöversikt över aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen att en viktig beståndsdel är att läraren reflekterar över sina egna föreställningar utifrån kön och hur de påverkar undervisningen.²⁶

Undervisningen riskerar att befästa könsnormer

En annan central del i att motverka att eleverna begränsas utifrån kön är att undervisningen utformas på ett sätt som utmanar könsstereotyper och bryter begränsande könsmonster. Ett sätt är genom att arbeta normmedvetet i val av undervisningsinnehåll, exempelvis genom det undervisningsmaterial som lärarna använder. En normmedveten undervisning handlar också om att läraren synliggör de begränsande normer och mönster som finns, och att eleverna tillsammans med läraren får reflektera över dessa. I linje med läroplanens skrivningar uppger Skolforskningsinstitutet att studier har visat på vikten av att eleverna får granska de stereotypa föreställningar som finns i deras omgivning och i samhället i stort, och på så vis få förståelse för hur de påverkar exempelvis val av yrken och intressen. De skriver vidare att ett varierande undervisningsmaterial som visar på både stereotypa och icke-stereotypa föreställningar som eleverna kan relatera till har en positiv inverkan på deras möjligheter att prestera och utvecklas.²⁷

För att undervisningen ska rymma frågor om de begränsande normer eleverna möter behöver lärarna ha kunskap om vilka begränsande normer utifrån kön som finns bland elever och personal på den aktuella skolan och i samhället.²⁸ Samtidigt säger Skolinspektionens erfarenheter att kritiska reflektioner över vilka normer som finns på skolan och hur de påverkar undervisningen många gånger saknas bland skolans personal.²⁹ Skolinspektionens granskningar visar också att undervisningen inte alltid planeras på ett sätt som ger eleverna möjlighet att diskutera frågor som rör normer. När Skolinspektionen granskade sex- och samlevnadsundervisningen år 2018 framkom exempelvis att lärarna ofta undervisade om normer, men att eleverna mycket mer sällan fick möjlighet att reflektera över hur normer begränsar människors handlingsutrymme.³⁰

²⁵ Skolverket (2016). Tala om arbetslivet! Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan, s. 31.

²⁶ Skolforskningsinstitutet (2024). Aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen – Systematisk forskningsammansättning, s. 40.

²⁷ Ibid, s. 41.

²⁸ Skolverket (2016). Tala om arbetslivet! Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan, s. 31.

²⁹ Se t.ex. Skolinspektionen (2023). Skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar – Fokus på mellanstadiet, Skolinspektionen (2022). Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen – Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9, s. 7; Skolinspektionen (2020). Grundskolors arbete med jämställdhet – Med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla, s. 7; Skolinspektionen (2017). Förskolans arbete med jämställdhet, s. 25.

³⁰ Skolinspektionen (2018). Sex- och samlevnadsundervisning, s. 7.

Få tidigare exempel på en undervisning som bidrar till att vidga elevernas perspektiv på framtida studie- och yrkesval

Studie- och yrkesvägledningen har en viktig roll i skolans arbete med att motverka könsbundna val av studier och arbete. Kön, tillsammans med exempelvis föräldrars utbildningsbakgrund, har en stark påverkan på hur unga väljer för framtiden. För att öka elevernas valmöjligheter behöver de få den kunskap och de verktyg som behövs för att se framtidsvägar oberoende av de begränsande normer och föreställningar som finns i samhället.³¹ Samtidigt finns en risk att eleverna – och särskilt elever i de yngre åldrarna – inte möter en undervisning där studie- och yrkesvägledning är en integrerad del i undervisningen.

Skolverket skriver i sina allmänna råd för studie- och yrkesvägledning att den vägledning eleverna ska möta i skolan kan beskrivas i vid och snäv bemärkelse. Vägledning i snäv bemärkelse avser den personliga vägledning som eleven får av en studie- och yrkesvägledare. Den vida studie- och yrkesvägledningen handlar om all den verksamhet som bidrar till att ge eleven kunskaper och färdigheter för att fatta beslut om framtida studie- och yrkesval. I den vida studie- och yrkesvägledningen är lärarnas undervisning en central del.³²

Skolverket såväl som statliga utredningar har flera gånger konstaterat att den vida studie- och yrkesvägledningen inte har fått det genomslag som har varit tanken.³³ Frågor rörande arbetslivet har till exempel inte blivit till en del av undervisningen i den utsträckning som har varit tanken. Att lärarna många gånger tycker att det är svårt att integrera vägledning i undervisningen och att de saknar stöd i genomförandet är skäl som lyfts i utredningen för en utvecklad studie- och yrkesvägledning.³⁴

Även Skolinspektionens erfarenheter säger att studie- och yrkesvägledningen tenderar att begränsas till enskilda satsningar inför gymnasievalet. Studie- och yrkesvägledningen har sällan visat sig få något större utrymme i undervisningen och det saknas ofta förutsättningar för samverkan mellan lärare och studie- och yrkesvägledare.³⁵

Även när det mer specifikt handlar om läroplanens intentioner att motverka könsbundna val ger Skolinspektionens erfarenheter få exempel på ett medvetet arbete. Tidigare granskningar har exempelvis visat att undervisningen på högstadiet tenderar att ge få alternativ till

³¹ Skolverket (2020). Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande. Forskning för skolan, s. 13.

³² SKOLFS 2013:180. Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbete med studie- och yrkesvägledning, s. 11.

³³ Se t.ex. SOU 2019:4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, s. 20; Skolverket (2020). Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande, s. 42.

³⁴ SOU 2019:4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, s. 20.

³⁵ Skolinspektionen (2023). Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå – Fokus på årskurs 7–9, s. 38; Skolinspektionen (2019). Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskolan, s. 5ff; Skolinspektionen (2013). Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, s. 6.

könsstereotypa framtidsval,³⁶ att det ofta saknas målinriktat arbete för att motverka könsbundna val till gymnasieskolan³⁷ eller vid val av kurser på gymnasieskolans yrkesprogram.³⁸ Samtidigt visar forskning och studier att eleverna själva inte uppfattar att framtidsval kan styras av faktorer som kön.³⁹ I Skolverkets intervjustudie med grundskoleelever gav eleverna uttryck för en uppfattning att yrkesval styrs av intresse, snarare än en medvetenhet om att kön och andra faktorer kan påverka detta val.⁴⁰

Syfte och frågeställningar

Syftet är att granska hur de utvalda skolorna genom undervisning och studie- och yrkesvägledning arbetar i årskurs 4–6 för att vidga elevernas perspektiv på framtida utbildnings- och yrkesval utifrån ett jämställdhetsperspektiv. I granskningen bedöms kvaliteten på skolornas arbete i förhållande till Skolinspektionens kvalitetskriterier.

För att uppfylla granskningens syfte ska följande frågeställning besvaras:

1. I vilken utsträckning arbetar lärare i undervisningen med att motverka begränsande könsstereotypa föreställningar om ämnen, intressen och framtida utbildnings- och yrkesval?

Avgränsningar

Granskningen fokuserar på undervisningen för elever i årskurs 4–6 och de inslag av studie- och yrkesvägledning som lärarna ger inom ramen för undervisningen. Hur huvudmannen och rektorn arbetar med och tar ansvar för arbetet inom granskningens frågeställning ingår inte i Skolinspektionens bedömningar. Däremot har Skolinspektionen intervjuat skolornas rektorer och den övergripande rapporten berör även frågor som handlar om rektorns styrning och ledning. Skolinspektionens beslut riktas alltid mot ansvarig huvudman.

Studie- och yrkesvägledning genom personlig vägledning till eleverna av en studie- och yrkesvägledare ingår inte heller i granskningen. Liksom i Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbetet med studie- och yrkesvägledning används begreppet studie- och yrkesvägledare för den person som har fått i uppdrag av rektorn att fullgöra uppgifter som studie- och vägledare. Lärare som arbetar med studie- och yrkesvägledning benämns som lärare.⁴¹

³⁶ Skolinspektionen (2023). Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå – Fokus på årskurs 7–9, s. 36.

³⁷ Skolinspektionen (2013). Studie- och yrkesvägledning i grundskolan, s. 8.

³⁸ Skolinspektionen. (2021). Grundläggande högskolebehörighet – en rättighet och ett frivilligt val för elever på yrkesprogram, s. 23.

³⁹ Se t.ex. Sandell (2007). Utbildningssegregation och självsortering – Om gymnasieval, genus och lokala praktiker.

⁴⁰ Skolverket. (2018). Studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen i grundskolan, s. 44.

⁴¹ Skolverket (2013). Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbete med studie- och yrkesvägledning, s. 10.

Granskningens genomförande

Granskningen har genomförts på 30 grundskolor med årskurs 4–6 under våren och hösten 2023. Skolinspektionens bedömningar har gjorts utifrån intervjuer och dokumentstudier. På varje skola har lärare som undervisar i årskurs 4–6 i en bredd av ämnen intervjuats samt rektor och studie- och yrkesvägledare i de fall som årskurs 4–6 har haft tillgång till en sådan. Två gruppintervjuer har genomförts med elever på mellanstadiet. För att underlätta arbetet med att analysera eventuella skillnader i flickor och pojkars upplevelse av det granskade området har intervjuerna varit könsuppdelade. Eleverna har haft möjlighet att välja vilken grupp de vill intervjuas i, oavsett vilket juridiskt kön de har.

Intervjuerna och den insamlade dokumentationen ligger till grund för Skolinspektionens bedömningar av undervisningen. Bedömningarna har gjorts utifrån tre kvalitetskriterier som myndigheten har tagit fram. Kvalitetskriterierna för hög kvalitet finns i bilaga 1 till rapporten.

För att få en bild av olika skolors arbete har Skolinspektionen eftersträvat en variation i urvalet när det kommer till vilka socioekonomiska områden skolorna ligger i, vilken kommuntyp de tillhör, antal elever på skolan och huvudmannatyp. I urvalet ingår skolor med årskurs F–9, årskurs 4–9 samt 4–6. Skolinspektionens urvalsprinciper innebär bland annat att skolor som har inspekterats under det senaste året har exkluderats från granskningen. För utförligare beskrivning av metod och urvalsprinciper, se bilaga 3. En förteckning över de skolor som ingått i granskningen finns i bilaga 4.

Begreppsförklaring

Normer är oskrivna sociala regler och förväntningar om hur människor ska vara, tänka och bete sig. Normer behövs för att ett samhälle ska fungera. Det finns också normer som kan begränsa människors handlingsutrymme på ett negativt sätt. Uttryck för normer kan exempelvis vara att pojkar som uppfattas som tuffa och intresserar sig för teknik uppmuntras och belönas. Detsamma gäller för en flicka som visar omsorg om andra. Normer upprätthålls genom sociala sanktioner som kan variera från exempelvis subtila markeringar genom kroppsspråk till utfrysning och mobbning. En flicka som visar sig tuff eller en pojke med ett omsorgsintresse riskerar alltså att mötas av motstånd.

Könsnormer syftar till de specifika normer som finns för hur kvinnor respektive män, eller flickor respektive pojkar, förväntas se ut och agera i ett visst sammanhang.

Könsstereotypa föreställningar används i rapporten för att beskriva förenklade bilder av hur män respektive kvinnor/pojkar respektive flickor som grupp är, vad de gillar, är bra på osv. Det kan t.ex. vara en föreställning om att flickor är bra på att ta hand om andra och är känslostyrda medan pojkar är logiskt orienterade och bra på teknik.

Könsstereotyper är nära sammanflätade med det som ibland kallas för en tvåkönsnorm, det vill säga en förväntan på att alla människor antingen är kvinnor eller män. Det innebär att könsstereotypa föreställningar och könsnormer inte bara påverkar flickor och pojkar, utan begränsar handlingsutrymmet även för barn och vuxna som identifierar sig som icke-binära eller med någon annan könsidentitet.

Könsmönster avser de mönster som uppstår som resultat av de könsstereotypa föreställningar och normer som finns i samhället. Exempel på sådana mönster är att män i större utsträckning söker sig till tekniska yrken och kvinnor i högre utsträckning till omvårdande yrken.

Normmedvetet förhållningssätt innebär en medvetenhet om de normer som finns i samhället och hur de kan begränsa människors handlingsutrymme på ett negativt sätt. Av läroplanen framgår att all skolpersonal ska arbeta utifrån ett normmedvetet förhållningssätt, vilket bland annat innebär att bemöta och arbeta med sådana normer som begränsar flickor och pojkar. I arbetet ingår också att synliggöra dessa normer för eleverna (Skolverket 2024. Aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen.

<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/aktivt-jamstalldhetsarbete-i-skolan>. [2024-03-05]).

Det här visar granskningen

Här presenteras Skolinspektionens bedömningar och iakttagelser. Kapitlet inleds med att beskriva den övergripande bedömningen av skolornas arbete inom det granskade området. Därefter redovisas resultat och iakttagelser uppdelat i tre avsnitt som på olika sätt speglar hur lärarna genom sin undervisning i mellanstadiet arbetar med att motverka att eleverna begränsas av könsstereotypa föreställningar om ämnen, intressen och framtida studie- och yrkesval.

Det första avsnittet handlar om hur lärarna arbetar för att undervisningen ska genomsyras av ett normmedvetet förhållningssätt och det andra om hur lärarna undervisar jämställdhet och normer. Det tredje och sista avsnittet fokuserar på hur lärarna integrerar studie- och yrkesvägledning i sin undervisning utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Kvaliteten i skolornas arbete behöver höjas för att motverka könsbundna val

Skolinspektionens övergripande bedömning är att de allra flesta skolor som har ingått i granskningen behöver höja kvaliteten i arbetet med att motverka elevernas framtidsval begränsas utifrån kön. Endast 2 av de 30 granskade skolorna bedöms ha en hög kvalitet i alla tre granskade områden. Hos övriga skolor saknas viktiga aspekter som gör att eleverna inte i tillräcklig utsträckning möter en undervisning som vidgar normerna för hur flickor och pojkar förväntas vara, vad de förväntas gilla, vara bra på och i framtiden arbeta med. Fem av de granskade skolorna bedöms i låg utsträckning ha ett arbete som motverkar könsbundna val.

Under granskningen har Skolinspektionen identifierat tre huvudsakliga utvecklingsområden i skolornas och lärarnas arbete. Det allra vanligaste området handlar om att studie- och yrkesvägledning behöver bli en kontinuerlig del av undervisningen i fler än några enstaka ämnen. De vägledande inslagen behöver även utformas så att de vidgar elevernas perspektiv på vad män och kvinnor kan arbeta med. Drygt två av tre granskade skolor omfattas av det här utvecklingsområdet.

Det andra området, som riktar sig mot lite mer än en tredjedel av skolorna, handlar om att undervisningen på skolorna i större utsträckning behöver utformas utifrån ett normmedvetet förhållningssätt. För att kunna göra det behöver lärarna tillsammans reflektera över vilka normer och mönster som finns hos eleverna, men också hur lärarnas egna föreställningar om kön påverkar hur de bemöter eleverna. Det sista utvecklingsområdet handlar om att undervisningen behöver utformas så att eleverna möter planerade inslag om jämställdhet och normer i fler ämnen, och omfattar drygt en tredjedel av skolorna.

Hur lärare utformar undervisningen utifrån ett normmedvetet förhållningssätt

För att lärare ska kunna motverka att eleverna begränsas utifrån vilket kön de tillhör behöver de ha kunskap om de könsnormer som finns i samhället och i det egna klassrummen. Läraren behöver också ha en förmåga att rikta en kritisk blick mot det egna agerandet. Annars riskerar undervisningen att befästa eller till och med förstärka de normer som sätter gränser för elevernas handlingsutrymme. Skolinspektionens bedömning är att undervisningen på två tredjedelar på de granskade skolorna endast i vissa avseenden eller hos vissa lärare utformas utifrån ett normmedvetet förhållningssätt.

Lärare arbetar ofta medvetet i val av undervisningsmaterial och exempel

Ett av de avseenden lärarna ofta arbetar normmedvetet i är i val av undervisningsmaterial. På de allra flesta skolor finns en medvetenhet hos lärarna om att de genom undervisningsmaterialet riskerar att befästa stereotyper för hur flickor och pojkar förväntas vara, bete sig, tycka om och vara bra på. Denna medvetenhet ger avtryck i hur lärarna utformar sin undervisning. Skolinspektionens granskning visar att lärarna ofta genomgående arbetar med att se till att båda könen finns representerade i det material som används och i de exempel lärarna ger. Denna aspekt av lärarnas arbete handlar ofta om att rent numerärt se till att undervisningen rymmer både män och kvinnor, exempelvis genom att undervisa om både manliga och kvinnliga kompositörer eller vetenskapsmän, även om det historiskt sett har funnits få kända kvinnliga sådana. Lärarna försöker ofta inkludera icke-stereotypa exempel. Det är vanligt att lärare i sina exempel använder en städande pappa, en kvinnlig brandman, en manlig sjuksköterska eller motsvarande.

En del lärare arbetar också med att sortera bort sådant i äldre material som de uppfattar ger en alltför stereotyp bild av kvinnor och män eller flickor och pojkar. Beskrivningar som återkommer i intervjuerna med lärare är att de eftersträvar att undervisningen ska vara "könsneutral" och att den ska normalisera att flickor och pojkar kan vara på olika sätt.

Lärarna ger däremot sällan exempel på att de väljer undervisningsmaterial som synliggör de könsstereotypa föreställningar som finns i samhället och i elevernas vardag, som att dans bara är för flickor eller att fotboll bara är för pojkar. Undantaget är de skolor där undervisningen genomgående bedöms vara utformad utifrån ett normmedvetet förhållningssätt. På dessa skolor förekommer även exempel på att lärarna medvetet planterar stoff i undervisningen som visar på könsstereotypa föreställningar och låter detta vara grund för gemensam diskussion med eleverna. En lärare beskriver att material med könsstereotyper ibland är bra att ha som diskussionsexempel med eleverna, och tillägger att det handlar om hur läraren arbetar med materialet utifrån den kunskap hen har om eleverna.

“Material med könsstereotyper är ibland jättebra att ha som diskussionsexempel med eleverna. Det handlar om hur man väljer att arbeta med materialet utifrån den kunskap man har om eleverna.”

Lärarna främjar ett inkluderande klimat, även om syftet sällan är ökad jämställdhet

På alla skolor som ingått i granskningen använder lärarna metoder som syftar till att skapa klassrum där alla elever får utrymme, ansvar och lika förutsättningar att delta i undervisningen. Dessa metoder handlar bland annat om att läraren fördelar talutrymme, placerar eleverna i klassrummet och delar in dem i grupper på ett sätt som främjar samarbete och delaktighet. Även om ökad jämställdhet inte är det huvudsakliga syftet med dessa metoder kan de i vissa fall ändå bidra till att bryta de könsmonster som ofta uppstår i ett klassrum, som att pojkar tenderar att ta stort utrymme.⁴² I princip alla intervjuade lärare arbetar på något vis med att fördela ordet jämnt mellan eleverna och se till att alla får möjlighet att göra sina röster hörda. En del lärare berättar även att de försöker fördela ordet jämnt mellan flickor och pojkar. Att undersöka om det faktiska talutrymmet fördelas jämnt finns det däremot få exempel på och en ganska vanlig upplevelse hos de intervjuade eleverna är att det är pojkarna som dominerar. Det är också ovanligt att lärarna beskriver att de exempelvis arbetar med bestämda och roterande ansvarsområden vid grupparbeten. Samtidigt upplever en del av de intervjuade flickorna att det ofta är de som tar ansvar och driver gemensamma arbeten framåt.

Ett annat sätt som lärarna främjar ett inkluderande klassrumsklimat är genom att förmedla och stå upp för skolans värdegrund. Eleverna är i sina intervjuer ofta noggranna med att poängtera att alla ska få vara som de är, gilla vad de vill och kunna välja fritt vad de vill göra i framtiden och att det förmedlas aktivt av deras lärare. De allra flesta elever menar att lärarna alltid reagerar när någon av dem uttrycker en stereotyp uppfattning om flickor/pojkar eller vad som är kvinnligt/manligt, exempelvis kopplat till flickors fysiska förmåga eller pojkars känslor.

Många lärare uppger också att de i dag, jämfört med tidigare, medvetet undviker att tilltala eleverna utifrån ett antagande om vilket kön de har. Lärarna beskriver att det dels handlar om att undvika att anta vilket kön

⁴² Jämställdhetsmyndigheten (2023). Ogiltig frånvaro för jämställdheten – En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning, s. 62.

eleven identifierar sig med, dels om att undvika att utgå från en tvåkönsnorm samt att undvika att gruppera tjejer och killar utifrån beteenden som finns hos några få.

Få exempel på att lärarna ser och medvetet bryter mönster hos eleverna och i det egna agerandet

Medan lärarna ofta har metoder för att alla individer ska få utrymme, ta ansvar och accepteras så visar granskningen att det sällan finns ett medvetet arbete för att se och bryta de begränsande köns mönster som ofta uppstår i ett klassrum. På skolor som saknar ett gemensamt arbete med normer kopplade till kön är det vanligt att lärarna inte har uppmärksammat några köns mönster eller begränsande normer i de egna klasserna. De intervjuade lärarna menar i stället ofta att olika beteenden och sätt att agera på i klassrummet handlar om egenskaper hos de specifika individerna, snarare än det rör sig om uttryck för könsnormer. En del lärare uttrycker också att det kan vara svårt att se köns mönster eftersom de inte är vana att tänka på eleverna i termer av flickor och pojkar.

De intervjuade eleverna kan samtidigt ofta ge exempel på olika mönster som de upplever finns för hur flickor och pojkar agerar i klassrummet. Vanliga exempel handlar om att flickor upplevs vara tysta och inte rätta upp handen medan pojkarna i stället upplevs svara rakt ut och chans på vilket svar som är rätt. Eleverna uppfattar generellt även att pojkarna tar ett större utrymme och oftare stör undervisningen. Ett annat mönster som eleverna lyfter är att flickorna hellre väljer att arbeta enskilt medan pojkarna hellre väljer grupparbete. Medan en del flickor säger att det handlar om att de ofta får ta ett stort ansvar vid grupparbeten beskriver en del pojkar att det handlar om att grupparbete ger en större trygghet eftersom ansvaret delas.

Även lärarintervjuerna ger ibland exempel på köns mönster som de upplever finns hos eleverna. Däremot är det bara på en tredjedel av skolorna som lärarna beskriver att de tillsammans diskuterar vad dessa mönster står för och har ett gemensamt arbete med att bryta mönster när de riskerar att begränsa eleverna.

När det kommer till det egna förhållningssättet gentemot eleverna uppger lärarna ofta att de är medvetna om de normer som finns i samhället och att de kan påverka hur flickor och pojkar bemöts. Däremot uppfattar de vanligen att personalen på den aktuella skolan behandlar eleverna lika, oavsett könstillhörighet. Både rektorer och lärare återkommer ofta till att de fokuserar på att se och utgå från varje enskild individ. En del lärare resonerar samtidigt att det kan vara svårt att veta att de riktar samma förväntningar och agerar likadant mot flickor och pojkar utan att någon utomstående har granskat undervisningen, så som rektor eller kollega vid en lektionsobservation.

Upplevelsen hos de flesta av de intervjuade eleverna är att deras lärare behandlar dem lika och har samma förväntningar, oavsett könstillhörighet.

Samtidigt finns i omkring hälften av intervjuerna även exempel på att eleverna tycker att det finns lärare som behandlar flickor och pojkar olika. Det absolut vanligaste exemplet handlar om att eleverna upplever att pojkar får fler och hårdare tillsägelser från lärarna, och att samma beteende kommer att ha allvarigare konsekvenser för en pojke än för en flicka. Detta är de intervjuade flickorna och pojkarna ofta överens om.

Ofta upp till läraren själv att utforma undervisningen på ett normmedvetet sätt

Det är vanligt att föreställningar och normer kopplat till just kön inte är frågor som lärarna pratar om eller förväntas prata om gemensamt. De intervjuade lärarna ger även få exempel på att de har något stöd att tillgå i arbetet med att utforma en normmedveten undervisning.

“Vi behöver en tydligare röd tråd i arbetet.”

På de flesta skolor är det i stället upp till varje lärare att enskilt reflektera över och ”få syn på” de egna och elevernas föreställningar om hur flickor och pojkar ska vara och vilka könsmonster som finns i de olika klasserna. På samma vis är det upp till den enskilda läraren att själv finna strategier för hur undervisningen kan utformas på ett sätt som utmanar begränsande föreställningar och bryter de begränsande könsmonster som kan finnas hos eleverna. I en lärarintervju uttrycker lärarna att de önskar att de hade fler gemensamma diskussioner om hur de kan motverka begränsande normer. De tillägger att de i dag bara arbetar med normer i teman och att det skulle behövas en tydligare röd tråd i arbetet.

På skolor med hög kvalitet finns ett gemensamt arbete som genomsyrar lärarnas undervisning

Kännetecknande för de skolor som i hög utsträckning bedöms utforma undervisningen utifrån ett normmedvetet sätt är att lärarna arbetar tillsammans med frågor om könsnormer, normmedvetenhet och könsmonster. På dessa skolor är det tydligt att lärarna förväntas diskutera denna typ av frågor med varandra, och sådana diskussioner genomförs också. På flera av skolorna har just frågor kopplat till normer och jämställdhet varit föremål för gemensam kompetensutveckling och utvecklingsarbete. Lärarna ger ibland även exempel på att de har tillgång till konkreta uppgifter och material som kan användas i undervisningen. Rektorer på dessa skolor kan ofta beskriva vad som kännetecknar det normmedvetna arbetet på skolan och hur det syns i den undervisning som eleverna möter.

På skolor med hög kvalitet i arbetet är det också vanligare att lärarna faktiskt har noterat könsmonster hos de egna eleverna. Några av de

exempel som ges är att pojkar tenderar att inte be läraren om hjälp och att de på ett mer högljutt sätt stör lektionerna. Andra exempel är att pojkar och flickor tenderat att inta olika roller vid grupparbeten, till exempel att flickor alltid är de som antecknar vid gemensamma laborationer medan pojkarna är de som utför själva laborationen. På motsvarande vis har lärarna noterat skillnader i hur de själva bemöter flickor och pojkar, exempelvis när det handlar om tillsägelser och vilka elever som erbjuds hjälp. Vid några skolor har lärarna genomfört lektionsobservationer med fokus på att undersöka om de har ett normmedvetet förhållningssätt, hur talutrymmet fördelas och hur flickor och pojkar bemöts och tilltalas.

På ett fåtal skolor finns en svag normmedvetenhet

På en handfull skolor bedöms lärarna generellt i liten utsträckning utforma undervisningen utifrån ett normmedvetet förhållningssätt. Det förekommer att lärarna på dessa skolor inte alls reflekterar över könsnormer i förhållande till hur undervisningen bedrivs. När det kommer till det egna förhållningssättet ger lärare och rektorer återkommande uttryck för att elevernas kön inte på något sätt är en faktor. I stället beskriver de att de "inte ser kön", att kön är en "icke-fråga". Därför ger de inte heller exempel på att de har sett några könsmonster hos eleverna. På andra skolor finns en viss medvetenhet om att begränsande könsmonster finns, men det är bara är någon enstaka lärare som medvetet försöker motverka dessa.

På flera av de skolor där normmedvetenhet generellt bedöms vara svag finns samtidigt stora skillnader i hur pojkar och flickor upplever sin skoldag när det handlar om trygghet och studiero. Exempel ges också på långtgående begränsningar för hur pojkar och flickor tillåts vara utan att mötas av sociala sanktioner från sina klasskamrater. Som exempel framgår att det på några skolor finns en "machokultur" som pojkarna förväntas agera i enlighet med. Lärare och rektorer beskriver att det bland annat kan ta sig uttryck i att pojkarna tar mycket plats, har en tuff jargong och behöver visa för kamraterna att de inte tar skolarbetet på ett särskilt stort allvar. Samtidigt saknar skolorna ett gemensamt arbete för att vidga normen för hur pojkar får vara och det finns även en viss acceptans för denna typ av normer, att pojkar måste få vara pojkar. Ett annat typiskt uttryck för de begränsande normer som kan finnas bland eleverna på de här skolorna är att flickor och pojkar inte alls umgås med varandra, och i vissa fall inte kan visa att de accepterar att sitta bredvid varandra i klassrummet utan att klasskamraterna reagerar.

Lärares undervisning om normer och jämställdhet

För att eleverna ska få kunskap om och förmåga att kritiskt förhålla sig till de könsstereotypa föreställningar som finns i samhället, behöver de vara en del av undervisningens innehåll. Skolinspektionens granskning visar att det endast är på en tredjedel av skolorna som undervisningen rymmer planerade och återkommande moment om jämställdhet och normer i en bredd av ämnen. Det är också bara på en tredjedel av skolorna som

undervisningen synliggör och låter eleverna få diskutera de begränsande könsnormer som finns i samhället.

Planerad undervisning om normer och jämställdhet sker oftast bara när det ingår i ämnets kursplan

Skolinspektionens granskning visar att eleverna sällan möter planerade inslag om normer och jämställdhet i de ämnen där det inte ingår i ämnets syfte eller centrala innehåll. På två tredjedelar av skolorna finns planerade inslag om jämställdhet och normer endast i ett fåtal ämnen, och framför allt i de samhällsorienterade ämnena. När det inte ingår i kursplanen kan lärarna oftast endast ge något enstaka exempel eller så ges inga exempel alls. I flera intervjuer uttrycker lärare som undervisar inom exempelvis de naturorienterade ämnena och matematik att de har svårt att se hur dessa ämnen kan rymma ett jämställdhetsperspektiv. Att systematiskt undersöka hur jämställdhet har en bäring på det centrala innehållet i olika ämnen är inte något som de intervjuade lärarna har gjort eller förväntas göra, vare sig själva eller gemensamt.

Även om det är ovanligt att jämställdhet ingår i en bredd av ämnen på skolorna så ger granskningen goda exempel från enskilda lärare på hur undervisningen i olika ämnen kan rymma frågor om normer och jämställdhet. På de skolor som bedöms hålla en hög kvalitet kan lärare som undervisar i olika ämnen beskriva hur de planerat för och kontinuerligt tar upp frågor kopplade till normer och jämställdhet. För att nämna några exempel berättar lärarna om hur eleverna inom idrott och hälsa får reflektera över olika kroppsideal och ojämlika förhållanden mellan manliga och kvinnliga idrottsutövare. Eleverna har i ämnet bild fått analysera om olika reklambilder rymmer könsstereotyper och i musik har de reflekterat över låttexter utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Undervisningen i svenska har gett dem möjlighet att källkritiskt granska hur män och kvinnor framställs i media och i skönlitteratur. I matematik har de fått räkna på statistik om löneskillnader och i biologi har undervisningen berört frågor kopplade till sexualitet och samtycke. Eleverna på de här skolorna känner ofta till begrepp som jämställdhet och normer och i Skolinspektionens intervjuer kan de berätta om tillfällena då undervisningen berört den här typen av frågor.

Rektorer känner sällan till hur jämställdhetsfrågor integreras i undervisningen

På de skolor där planerad undervisning om normer och jämställdhet endast sker i ett fåtal ämnen finns det sällan någon särskild styrning från skolledningens sida. I Skolinspektionens intervjuer uppger rektorerna ofta att de förutsätter att lärarna känner till och undervisar utifrån läroplanens skrivelser, även de som handlar om jämställdhet. Däremot ges mycket få exempel på att det är något som rektorerna följer upp på något vis eller att det finns något uttalat stöd till lärarna. Rektorerna har därför ofta svårt att

ge exempel på hur lärarna arbetar med att undervisa om normer och jämställdhet och vad som eventuellt behöver utvecklas och inte.

Ovanligt att lärarna synliggör och problematiserar könsnormer tillsammans med eleverna

I Skolinspektionens intervjuer är det sällan lärarna ger exempel på att de medvetet har lyft och diskuterat de könsnormer och könsmonster som finns i samhället tillsammans med eleverna.

Däremot finns det på alla skolor exempel på undervisningssituationer som spontant har kommit att behandla föreställningar om manligt och kvinnligt eller olika könsmonster som finns i samhället. Det kan röra sig om att en elev säger att "mamma har glömt packa gympapåsen" eller reagerar på att en manlig lärare går på föräldraledighet eller att eleverna ser ett nyhetsinslag som enbart visar kvinnliga barnmorskor eller manliga byggarbetare. I granskningen finns en tydlig skillnad mellan de lärare som vid dessa tillfällen betonar att båda män och kvinnor kan packa gympapåsar, vara föräldralediga och arbeta med vad de vill och de lärare som ibland också låter detta bli föremål för en gemensam diskussion med eleverna. En sådan diskussion kan exempelvis handla om varför kvinnor på olika sätt ofta förväntas ta ansvar för hem och hushåll och hur det kommer sig att vissa yrken domineras av det ena eller andra könet.

På de skolor där frågor om jämställdhet och normer sällan ingår i undervisningen uttrycker lärarna ibland en tveksamhet inför att visa på könsmonster och tala om könsnormer med eleverna. I flera intervjuer säger lärarna att de är oroliga att plantera idéer om kvinnligt och manligt som inte redan finns hos eleverna. Hos andra lärare förekommer resonemang som på olika sätt handlar om att behovet av att prata om den här typen av frågor har minskat. Bland de skäl som nämns är att dagens elever redan har med sig en normmedvetenhet hemifrån eller att det inte längre finns så tydliga normer kopplade till kön. En del lärare beskriver det som att normerna för hur pojkar och flickor tillåts vara har "luckrats upp" och det exempelvis syns i vilka klädval och accessoarer som accepteras av klasskamraterna.

Samtidigt kan de intervjuade eleverna ofta ge exempel på föreställningar om hur flickor och pojkar är och förväntas vara. Några av de vanliga exemplen som ges handlar om att flickor är tysta, duktiga, presterar bra i skolan och tar ansvar i sociala situationer. Det allra vanligaste exemplet som pojkarna ger handlar om att flickor på olika sätt är rädda, exempelvis för att göra fel eller presentera muntligt inför klassen. Pojkar beskrivs å andra sidan ta skolarbetet med en större lättsamhet, vara modiga och mer fysiska. Det är vanligt att eleverna uppger att pojkar och flickor helst umgås separat och att det har att göra med att de gillar olika saker, som att prata med varandra eller spela fotboll.

Få ämnen upplevs som könade

Det är sällan de intervjuade lärarna eller eleverna uppfattar några skillnader mellan vilka ämnen som pojkar och flickor intresserar sig för eller att det skulle finnas några stereotypa uppfattningar om vilka ämnen pojkar och flickor är bra på. Däremot finns det enskilda moment inom ämnen där det finns tydliga könsmonster. Det allra tydligaste exemplet handlar om dans inom idrott och hälsa. Av många lärarintervjuer framgår att pojkar generellt inte vill delta i dansmomenten. Eleverna ger olika bilder av vad det beror på. Medan en del säger att det är för att pojkar tycker att dans är tråkigt så säger andra att det kan vara för att man som pojke riskerar att bli ensam om man visar att man gillar dans. Granskningen visar att lärarna på olika sätt ofta lyckas få pojkarna att ändå delta i dansundervisningen, till exempel genom att sprida ut tillfällena eller benämna det som "rörelse" i stället. Att lärarna också medvetet arbetar med att problematisera och vidga normen som gör det svårt för pojkar att delta i dansmomenten finns däremot bara något enstaka exempel på.

Lärares arbete med att vidga elevernas perspektiv på framtida studie- och yrkesval

Genom att integrera studie- och yrkesvägledning i undervisningen kan elevernas bild av vad som är möjliga framtidsval vidgas. Skolinspektionens granskning visar dock att det endast är på några få skolor som eleverna kontinuerligt möter vägledande inslag i en bredd av ämnen.

Mycket ovanligt att studie- och yrkesvägledning integreras i mer än ett fåtal ämnen

På de granskade skolorna är det ovanligt att eleverna kontinuerligt möter planerade inslag i lärarnas undervisning som syftar till att träna dem i att göra självständiga val eller breddar deras bild av vilka yrken som finns. På ungefär hälften av skolorna rymmer undervisningen förvisso planerade moment, men enbart i ett fåtal ämnen. Oftast rör det sig om de samhällsorinterade ämnena. Hos en tredjedel av skolorna består lärarnas vägledning i huvudsak av de spontana situationer som uppstår i undervisningen, när en elev exempelvis har frågor om ett specifikt yrke. I flera intervjuer berättar lärare att eleverna tidigare besökte arbetsplatser, men att det är mycket ovanligare efter covid-19-pandemin.

Eleverna kan i sina intervjuer vanligen bara ge något eller några enstaka exempel på att de uppfattat att undervisningen berört dessa frågor kopplade till studier och yrken. Däremot kan de flera gånger ge exempel från när de gick på lågstadiet.

Studie- och yrkesvägledningen synliggör sällan hur kön kan påverka framtida val

Att lärarnas undervisning rymmer få planerade inslag av studie- och yrkesvägledning medför att undervisningen sällan ger tillfälle att lyfta frågor om elevernas framtidsval utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Det är inte heller alltid de tillfällen som ges nyttjas för att visa vilka föreställningar som finns om manliga och kvinnliga yrken och hur det kan påverka elevernas val.

Ett typiskt exempel är att undervisningen berört ett yrke, genom till exempel ett nyhetsinslag, och att en elev reflekterar över att det ena eller andra könet dominerar yrket. Sjuksköterska och brandman är de allra vanligaste exemplen. Både lärare och elever är överens om att lärarna då betonar att det inte finns några "kvinno- eller mansyrken" och att alla kan bli vad de vill. Däremot är det ovanligare att lärarna tar ett större grepp om frågan och exempelvis för en diskussion med eleverna om varför könsfördelningen ser ut som den gör inom ett yrke och vad det bygger på för antaganden om hur män och kvinnor är och vad de är bra på.

Även om vägledningen sällan integreras i alla ämnen finns goda exempel på vissa skolor

På många av de granskade skolorna finns det samtidigt ofta enskilda lärare som medvetet och systematiskt integrerar vägledande inslag i sin undervisning. Ett sätt handlar om att visa på ämnets relevans genom att eleverna kontinuerligt får reflektera över i vilka situationer och för vilka yrken som olika delar av ämnet behövs. Läraren kompletterar sedan elevernas bild över tänkbara situationer och yrken. Andra återkommande exempel är att eleverna får göra övningar där de bygger upp ett samhälle och får fundera över vilka yrken som ett fungerande samhälle kräver. En del elever får även återkommande genom årskurserna lista alla yrken de kan komma på och se hur listan successivt expanderar. Detta är olika sätt som lärare arbetar på för att bredda elevernas bild av vilka yrken som finns. En av de lärare som medvetet arbetar med vägledande inslag i sin undervisning säger att eleverna på skolan inte träffar så många olika vuxna och att de inte vet så mycket mer än vad deras föräldrar gör. Läraren tillägger att det därför är viktigt att vidga elevernas perspektiv på framtida yrkesval.

“Många av eleverna träffar inte så många olika vuxna och vet inte så mycket mer än vad deras föräldrar gör.”

Det förekommer också exempel på att lärarna arbetar med att öka elevernas medvetenhet och får dem att reflektera över sina egna framtida val. Ett sådant exempel är att eleverna får skriva brev till eller från sitt framtida jag där de beskriver sin yrkesbana och vad som krävdes för att nå till olika yrken.

Slutligen integrerar också en del lärare vägledningen på ett sätt som syftar till att eleverna ska bli medvetna om könsstereotypa föreställningar om olika yrken. Exempelen på detta är få, men bland de som förekommer är det vanligt med olika övningar som syftar till att eleverna ska få syn på egna föreställningar om vilka som kan arbeta som vad. De lärare som har genomfört dessa övningar berättar att det ofta finns tydliga mönster i hur eleverna har svarat, och att de generellt följer de traditionella föreställningar som finns om manliga och kvinnliga yrken.

Huvudmannens och rektorns styrning ger inte avtryck i undervisningen

På hälften av skolorna finns planer för studie- och yrkesvägledning som antingen har tagits fram hos huvudmannen eller på den aktuella skolan. Planerna påtalar ofta lärarnas ansvar för att integrera studie- och yrkesvägledning i sin undervisning och att motverka att elevernas studie- och yrkesval begränsas av könstillhörighet. Däremot finns sällan beskrivningar över hur ansvaret kan omsättas konkret i undervisningen inom olika ämnen. Utöver planer har en del skolor även tillgång till digitala plattformar eller material som kan användas i undervisningen. Samtidigt framgår av många intervjuer att de planer som finns inte har implementerats bland lärarna och att stödmaterialen inte alltid är kända eller används. I intervjuerna ges också få exempel på annat stöd som lärarna har att tillgå.

Det är i stället varje lärares ansvar att utforma undervisningen så att studie- och yrkesvägledningen bildar en röd tråd genom elevernas utbildning. Det är också upp till varje lärare att se till att den vägledning som ges är relevant och uppdaterad, även om lärarna sällan har stöd eller arbetsätt som möjliggör det.

Flera av de rektorer som har intervjuats av Skolinspektionen uppger att studie- och yrkesvägledningen har fått stå tillbaka för annat mer prioriterat utvecklingsarbete och att implementering av planer har kommit att avstanna i och med covid-19-pandemin. I andra fall är planerna så pass nya

att de ännu inte implementerade och kända bland skolans lärare. Rektorerna uttrycker ofta att de ändå förutsätter att lärarna arbetar med detta, även om det inte finns samma systematik som för andra områden. En rektor beskriver exempelvis att hen tror att lärarna säkert gör ett enskilt gott jobb, men säger att studie- och yrkesvägledningen inte har samma struktur runt sig eller gemensamma diskussioner som andra områden har.

Lärarna gör säkert ett enskilt gott jobb, men det finns inte alls den strukturen.

Ovanligt att lärarna har stöd från studie- och yrkesvägledare

På de granskade skolorna är det mycket sällan det finns något etablerat samarbete mellan lärare och studievägledare, exempelvis för att stödja lärarna i sin undervisning eller knyta an till de eventuella insatser som vägledaren gör med eleverna. På omkring hälften av skolorna uppger rektorerna att de inom årskurs 4–6 inte har tillgång till en studie- och yrkesvägledare. Hos resterande skolor uppger rektorerna att tillgång förvisso finns, men att studie- och yrkesvägledarna oftast enbart arbetar mot högstadiet. Även i de fall som det finns uttalat att lärare på mellanstadiet ska kunna nyttja vägledaren som stöd i arbetet är det sällan något faktiskt samarbete kommer till stånd.

Avslutande diskussion

Skolan har ett utpekat ansvar att motverka att elevernas möjligheter och framtidsval begränsas av stereotypa uppfattningar av vad som är manligt och kvinnligt. Att tidigt vidga normerna för hur pojkar och flickor får vara, vad de kan intressera sig för och i framtiden studera och arbeta med ska vara en integrerad del i skolans verksamhet och lärarnas undervisning.

Skolinspektionens och andras erfarenheter visar samtidigt att så inte alltid är fallet. Jämställdhetsfrågor har en tendens att behandlas som något separat snarare än ett perspektiv som genomsyrar den undervisning eleverna möter.⁴³ Att bredda elevernas bild av vad män och kvinnor studerar och arbetar med ska vara en del av de vägledande inslag som de från tidiga årskurser ska möta i undervisningen. Samtidigt har just studie- och yrkesvägledningen en tendens att centreras till insatser inför elevernas gymnasieval i årskurs 9.⁴⁴

Skolinspektionens bedömning är att de allra flesta skolor som har ingått i granskningen behöver höja kvaliteten i arbetet med att utforma en undervisning som tidigt motverkar att elevernas framtidsval begränsas utifrån kön. Endast 2 av de 30 granskade skolorna bedöms ha en hög kvalitet i alla tre granskade områden. Hos övriga skolor saknas viktiga aspekter i arbetet, vilket gör att eleverna inte i tillräcklig utsträckning möter en undervisning som vidgar normerna för hur flickor och pojkar kan vara och vad de i framtiden kan bli. Det saknas med andra ord många gånger ett tidigt arbete med att motverka könsbundna val.

För att vidga elevernas perspektiv på framtida val behöver studie- och yrkesvägledning vara en del i undervisningen

Att granskningen ger så få exempel på att studie- och yrkesvägledningen har integrerats i undervisningen i en bredd av ämnen är anmärkningsvärt, men i linje med riskbilden för granskningen. Såväl Skolinspektionen som Skolverket och statliga utredningar har flertalet gånger konstaterat att den vida studie- och yrkesvägledningen inte har haft det genomslag i undervisningen som varit tanken.⁴⁵ Trots det tycks lite förändring ske och inte heller den aktuella granskningen ger tecken på att studie- och yrkesvägledning är ett område som prioriteras på skolorna.

⁴³ Jämställdhetsmyndigheten (2023). Ogiltig frånvaro för jämställdheten – En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning., s. 6; SOU 2010:99. Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan, s. 16; Skolinspektionen (2012). Skolors arbete med demokrati och värdegrund, s. 7.

⁴⁴ Skolinspektionen (2023). Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå, s. 38. Skolinspektionen (2019). Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskolan, s. 5ff.

⁴⁵ Se t.ex. Skolinspektionen (2023). Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå – Fokus på årskurs 7-9, s. 38. SOU 2019:4 Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, s. 20; Skolverket (2020). Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande, s. 42.

Fokus för denna granskning har inte varit rektorns ledning och styrning, men den ger ändå tydliga indikationer på att lärarna i stor utsträckning lämnas ensamma i arbetet med att integrera vägledande inslag i sin undervisning. Ett talande exempel är en rektor som konstaterar att studie- och yrkesvägledningen inte har integrerats i skolans befintliga styrning och stödstrukturer. Det är tydligt att så gäller för många skolor som har ingått i granskningen. Lärarnas vägledning är ofta något som förutsätts ske utan stöd och styrning från rektor och huvudman, trots att tidigare granskningar och studier visat att vägledande inslag då tenderar att utebli.

Något som är positivt är att granskningen ger flera exempel på huvudmän och rektorer som arbetar med att planera för hur den breda vägledningen ska gå till. Att skolorna tar ett samlat grepp är nödvändigt för att vägledningen ska kunna löpa som en röd tråd genom utbildningen, och bidra till att successivt vidga perspektiv och stärka elevernas möjligheter att fatta medvetna beslut. Rektorerna behöver skapa förutsättningar för lärarna att integrera vägledande inslag i sin undervisning. Skolverket har utvecklat ett webbstöd som vilar på vetenskaplig grund för att stödja rektorer, lärare och vägledare i grundskolan i arbetet med studie- och yrkesvägledning.⁴⁶

Utredningen för en utvecklad studie- och yrkesvägledning betonar att skolan både kan vara en "reproducerande kraft", men att den också har potential i att förändra rådande och föreställningar om individens framtid och vem som bäst gör vad på arbetsmarknaden. För att det ska vara möjligt behövs en rad olika åtgärder. Att lärarna genom sin undervisning kontinuerligt utmanar stereotypa föreställningar och visar på möjliga framtidsvägar som inte begränsas av kön eller bakgrund pekas ut som en viktig del.⁴⁷

För elever i årskurs 4–6 dröjer det innan de behöver göra val inför framtiden. Samtidigt är vägledningen inte något som ska ske enbart inför gymnasievalet. Eleverna ska successivt under sin skoltid få den kompetens och kunskap som krävs för att så småningom kunna fatta självständiga och välgrundade beslut.

Att motverka begränsande könsnormer ska inte koncentreras till undervisningen i ett fåtal ämnen

Den övergripande bild som granskningen ger är att frågor och perspektiv som rör normer och jämställdhet endast ryms i undervisningen i en del skolor, i en del ämnen och i vissa avseenden. De allra flesta skolor behöver därför göra mer för att varje elev, oavsett lärare och ämne, ska möta en undervisning som bidrar till att synliggöra och utmana de könsnormer som riskerar att begränsa dem och deras framtidsval. Att motverka begränsande

⁴⁶ Skolverkets Lärportal. Studie- och yrkesvägledning i undervisningen åk F–9 <https://larportalen.skolverket.se/moduler/M931> [2024-02-29].

⁴⁷ SOU 2019:4. Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle, s. 158f.

könsmönster är hela skolans ansvar och ett jämställdhetsperspektiv ska genomsyra all undervisning.⁴⁸

Utöver denna gransknings specifika fokus på att studie- och yrkesval är arbetet med att motverka begränsande normer viktigt ur en rad andra aspekter. De normer som riskerar att begränsa elevernas framtidsval påverkar också eleverna på andra vis. Det handlar bland annat om att motverka att en så kallad machokultur uppstår bland skolans pojkar och som tvingar in dem i en snäv roll och som påverkar både deras och flickors skoldag på ett negativt sätt. Att motverka begränsande normer innebär även att motverka trakasserier, diskriminering, könsrelaterad otrygghet och den psykiska ohälsa som riskerar att drabba de som inte förmår leva upp till normerna eller agerar utanför dem. Det är inte ett arbete som ska centreras till undervisningen i ett fåtal ämnen.

För att bryta könsmönster måste skolans personal också ”se kön”

I den här granskningen, precis som i tidigare, möter vi återkommande synsätt som tyder på att skolans personal i jämställdhetsarbetet arbetar utifrån ett individperspektiv utan att samtidigt beakta könsmönster. Skolan ska möta varje individ och elever ska inte begränsas av könstillhörighet. Ett långtgående individorienterat synsätt kan dock leda till att perspektivet i arbetet blir könsblint.

Redan 2010 skrev delegationen för jämställdhet att skolpersonalens antagande om att de inte ser kön faktiskt står i vägen för jämställdhet i skolan, även om intentionen är den motsatta.⁴⁹ Även Skolinspektionens tidigare granskningar har visat att bristen på hänsyn till kön som faktor kan leda till att viktiga analyser och förändringar uteblir. Att inte uppmärksamma könsmönster riskerar exempelvis att leda till att hämmande klassrumsklimat inte motverkas⁵⁰, att trygghetsskapande åtgärder inte blir träffsäkra⁵¹ och att elevers stödbehov inte upptäcks⁵². I den aktuella granskningen ser vi att antagandet om personalen enbart ser den enskilda individen riskerar att bidra till att lärarna inte reflekterar över det egna förhållningssättet eller bryter begränsande könsmönster i klassrummen, vilket är allvarligt.

Skolforskningsinstitutet betonar i sin forskningsöversikt över jämställdhetsarbete i undervisningen vikten av att lärarna reflekterar över sina egna föreställningar utifrån kön och hur de påverkar undervisningen.⁵³ Detta mot bakgrund av att forskning på området tydligt visar att

⁴⁸ Skolverket (2022). Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

⁴⁹ SOU 2009: 64. Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?, s. 154f.

⁵⁰ Skolinspektionen (2022). Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen – Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9, s. 38f.

⁵¹ Skolinspektionen (2020). Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever, s. 5.

⁵² Skolinspektionen (2023). Skolors arbete för en tillgänglig lärmiljö för elever med neuropsykiatriska svårigheter – Fokus på årskurs 7 till 9, s. 41.

⁵³ Skolforskningsinstitutet (2024). Aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen – Systematisk forskningsammansättning, s. 40.

könsnormer förstärks genom att lärare – medvetet eller omedvetet – bemöter flickor och pojkar på olika sätt och riktar olika krav och förväntningar mot dem.⁵⁴ Skolans ambition behöver därför vara att lärarna och annan personal får kunskap om på vilket sätt vuxna tenderar att göra skillnad utifrån kön, och sedan medvetet använda denna kunskap i det egna förhållningssättet gentemot eleverna.

Kunskap behövs även om de begränsande könsnormer som generellt finns i samhället och som ofta även syns i klassrummen. Skolinspektionens intervjuer visar att eleverna ofta ser olika könsmonster i klassrummet, som att flickorna tar ett större ansvar vid grupparbeten eller att pojkar tar stort utrymme och stör lektionerna. Det behöver förstås inte vara så att alla de monster som uppstår i ett klassrum är uttryck för begränsande könsnormer, men det går inte heller att anta att så inte är fallet. Därför behöver dessa monster bli del av gemensamma diskussioner, så att lärarna medvetet kan bryta dem när så behövs.

Gemensamma reflektioner över vilka normer som finns på skolan är en viktig del

Granskningen visar att gemensamma reflektioner är en viktig förutsättning för att eleverna ska möta en normmedveten undervisning hos alla sina lärare. På skolor som bedöms ha en hög kvalitet i detta avseende har lärarna återkommande samtal om vilka könsnormer som finns på skolan och hur de själva bemöter eleverna och vilka förväntningar som riktas mot dem. Det är inte ovanligt att personalen har genomgått kompetensutveckling som syftar till att öka kunskapen om begränsande könsnormer och hur de kan ta sig uttryck.

I likhet med tidigare granskningar ser vi samtidigt att samtal om vilka normer som finns bland elever och personal är ovanligt på de flesta skolor. Därför saknas många gånger även reflektioner över hur begränsande normer påverkar undervisningen och hur de kan utmanas i densamma. Att granska det egna förhållningssättet och få syn på eventuella begränsande könsmonster hos eleverna är svårt, men med kunskap och stöd från kollegor blir det enklare. På de allra flesta skolor finns enskilda lärare som genomgående arbetar normmedvetet i sin undervisning. Dessa lärares kunskap och erfarenhet kan rektorerna använda som grund för ett gemensamt arbete med att motverka begränsande normer, både i och utanför undervisningen. Att ett gemensamt och brett arbete kommer till stånd är särskilt angeläget på de skolor där det tydligt finns könsnormer som begränsar eleverna i form av exempelvis machokulturer.

⁵⁴ Ibid, s. 3f.

Undervisningen behöver synliggöra och utmana begränsande könsnormer

Det är ovanligt att undervisningen synliggör och låter eleverna få reflektera över de föreställningar som finns i samhället om hur flickor och pojkar är, vad de gillar och är bra på, visar Skolinspektionens granskning. Eleverna får därför sällan möjlighet att tränas i att kritiskt förhålla sig till de könsnormer som de möter i sin vardag. Mot bakgrund av att könsstereotypa föreställningar grundläggs redan i förskoleålder är det ett bekymmersamt resultat.

I intervjuerna ger eleverna exempelvis uttryck för normer som handlar om att pojkar förväntas ta skolan med lättsamhet och ta stort utrymme samtidigt som flickor förväntas vara tysta och inte göra eller svara fel på lektionerna. Dessa och andra typer av föreställningar, som relaterar till eleverna vardag i till exempel sociala medier, behöver de bli medvetna om och få diskutera med stöd av sina lärare. På så vis kan undervisningen bidra till att minska normers begränsande inverkan, både nu och inför val av studier och arbete.

Däremot ger granskningen många exempel på att lärarna arbetar normmedvetet på så vis att undervisningen erbjuder olika bilder över hur flickor och pojkar kan vara, vad de intresserar sig för och så småningom studerar och arbetar med. Att välja exempel där en pojke gör något stereotypt flickigt och vice versa är vanligt. I ett normmedvetet arbete är det här en viktig del. Det bidrar till att de som inte ingår i normen blir synliga och olikhet blir något mer självklart. Hade undervisningen ensidigt och okommenterat rymt stereotypa framställningar av pojkar och flickor hade den i stället riskerat att befästa och förstärka könsstereotyper.

En undervisning som enbart fokuserar på att "städa bort" det stereotypa och normalisera olika normbrytande beteenden riskerar samtidigt att osynliggöra de begränsande normer och föreställningar som finns här och nu och som påverkar eleverna. Läroplanen anger att eleverna genom sin utbildning ska utveckla förståelse av hur olika föreställningar om manligt och kvinnligt kan påverka människors möjligheter. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska könsmönster och hur de kan begränsa människors livsval och livsvillkor. I linje med läroplanens skrivningar⁵⁵ skriver Skolforskningsinstitutet att ett aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen bland annat kännetecknas av att lärarna visar både stereotypa och icke-stereotypa föreställningar, som relaterar till elevernas vardag.⁵⁶ Därigenom ökar förhoppningsvis elevernas möjligheter att vara sig själva och göra självständiga val, även i de fall valen bryter mot rådande normer.

⁵⁵ Skolverket (2022). Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

⁵⁶ Skolforskningsinstitutet (2024). Aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen – Skolforskningsinstitutets systematiska forskningssammanställningar, s. 14.

Frågor om normer och jämställdhet behöver bli naturliga och återkommande inslag i fler än de samhällsorienterande ämnena

För att eleverna ska få möjlighet att prata om de föreställningar som de möter i sin vardag kontinuerligt och utifrån olika perspektiv behöver frågor om jämställdhet och normer utgöra planerade inslag i en bredd av ämnen. Det har sällan varit fallet på de granskade skolorna. I stället fokuseras såväl frågor om normer och jämställdhet som frågor kopplade till studier och yrken till de samhällsorienterande ämnena. Det går att planera undervisningen så den rymmer jämställdhet och normer i alla ämnen, det ger granskningen exempel på. Däremot kan det behövas en mer medveten strategi för att integrera dessa frågor i de ämnen där det inte ingår i kursplanen. När det kommer till matematik och naturorienterande ämnen är det inte ovanligt att de intervjuade lärarna uttrycker att de har svårt att se hur de kan rymma ett jämställdhetsperspektiv. Här behöver rektorerna se till att lärarna får de förutsättningar som behövs för att dessa och övriga ämnen ska rymma frågor som rör normer och jämställdhet.

Den här granskningen ger få tydliga exempel på att lärare eller elever uppfattar några större skillnader i vilka skolämnen flickor och pojkar intresserar sig för eller förväntas vara bra på. Att olika ämnen är kvinnligt och manligt kodade är samtidigt tydligt när eleverna gör sina gymnasieval, och kommer sannolikt även gälla de elever som har varit del i denna granskning. Könskodningen hänger även samman med hur flickor och pojkar skattar den egna förmågan inom ämnet. Den senaste PISA-studien visar exempelvis att flickor har större matematikängslan samtidigt som pojkar har större självförtroende i ämnet.⁵⁷ Att ämnens kodning påverkar elevernas inställning och upplevd förmåga är något som lärarna behöver vara medvetna om och förhålla sig till i undervisningen.

⁵⁷ Skolverket (2022a). PISA 2022 – 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap, s. 47.

Referenser

Jansson, U. & Sand, J. (2021). *Genusperspektiv på framtidens högteknologiska arbetsliv – en nordisk forskningsöversikt om utbildningsval inom STEM*. Nordiska ministerrådet.

Jämställdhetsmyndigheten (2022). *Val efter eget kön – En kunskapsammansättning om könsskillnader i utbildningsval*.

Jämställdhetsmyndigheten (2023a). *Analys av den könssegregerade arbetsmarknaden. Förutsättningar för en bredare rekryteringsbas till välfärden*.

Jämställdhetsmyndigheten (2023b). *Ogiltig frånvaro för jämställdheten. En uppföljning av det jämställdhetspolitiska delmålet om en jämställd utbildning*.

Regeringens skrivelse 2016/17:10. *Makt, mål och myndighet*.

Sandell, A. (2007). *Utbildningssegregation och självsortering: Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*.

SCB (2022a). *På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet 2022*.

Skolforskningsinstitutet (2024). *Aktivt jämställdhetsarbete i undervisningen – Systematisk forskningssammansättning*.

Skolinspektionen (2012). *Skolors arbete med demokrati och värdegrund*.

Skolinspektionen (2013). *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*.

Skolinspektionen (2017). *Förskolans arbete med jämställdhet*.

Skolinspektionen (2018). *Sex- och samlevnadsundervisning*.

Skolinspektionen (2019a). *Hem- och konsumentkunskap i årskurs 7–9*.

Skolinspektionen (2019b). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen på yrkesprogram i gymnasieskolan*.

Skolinspektionen (2020). *Grundskolors arbete med jämställdhet – med särskilt fokus på en trygg skolmiljö för alla elever*.

Skolinspektionen (2021). *Grundläggande högskolebehörighet – en rättighet och ett frivilligt val för elever på yrkesprogram*.

Skolinspektionen (2022). *Skolans hantering av kontroversiella frågor i undervisningen – Inriktning samhällskunskap och biologi i årskurs 8 och 9*.

Skolinspektionen (2023a). *Grundskolor i kommuner med låg utbildningsnivå – Fokus på årskurs 7–9*.

Skolinspektionen (2023b). *Skolors arbete för en tillgänglig lärmiljö för elever med neuropsykiatriska svårigheter – Fokus på årskurs 7 till 9.*

Skolinspektionen (2023c). *Skolors arbete för en trygg miljö på nätet, fri från kränkningar – Fokus på mellanstadiet.*

Skollagen 2010:800.

Skolverket (2013). Skolverkets allmänna råd med kommentarer om arbete med studie- och yrkesvägledning.

Skolverket. (2016). *Tala om arbetslivet! Ett genusmedvetet och normkritiskt metodmaterial för hela skolan.* Elektroniskt tillgänglig:
<https://www.skolverket.se/publikationsserier/ovrigt-material/2016/tala-om-arbetslivet-ett-genusmedvetet-och-normkritiskt-metodmaterial-for-hela-skolan> [2023-12-21].

Skolverket. (2018). *Studie- och yrkesvägledning integrerad i undervisningen i grundskolan.*

Skolverket. (2020). *Stereotypa uppfattningar – ett hinder för likvärdigheten i skolan.* Elektroniskt tillgänglig:
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/artiklar-om-forskning/stereotypa-uppfattningar---ett-hinder-for-likvardighet-i-skolan> [2024-03-05].

Skolverket (2020). *Att välja för framtiden – Skolans stöd genom vägledning och lärande.* Forskning för skolan.

Skolverket (2022). *Förordning om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.*

Skolverket (2022). *PISA 2022. 15-åringars kunskaper i matematik, läsförståelse och naturvetenskap.*

Skolverket (2022). *Studie- och yrkesvägledning i undervisningen åk F–9.*
<https://larportalen.skolverket.se/moduler/M931> [2024-02-29].

Skolverket. (2024). *Aktivt jämställdhetsarbete i skolan.*
<https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/aktivt-jamstalldhetsarbete-i-skolan> [2023-11-21].

SOU 2006:75. *Jämställdhet i förskolan – om betydelsen av jämställdhet och genus i förskolans pedagogiska arbete.*

SOU 2010:99. *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan.*

SOU 2019:4. *Framtidsval – karriärvägledning för individ och samhälle.*

SOU 2009:64. *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?*

Sveriges kommuner och landsting (2019). *Se, förstå och förändra – Att motverka könsskillnader i skolresultat.*

Sveriges regering (2016). *Mål för jämställdhet*.
<https://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstallldhet/mal-for-jamstallldhet/> [2023-12-21].

Tellhed, U. (2021). *Könsskillnader i utbildningsval - Teori och empiri från den socialpsykologiska forskningslitteraturen*. Bilaga till Jämställdhetsmyndighetens rapport Val efter eget kön.

Bilagor

Förteckning över bilagor:

Bilaga 1 – Skolinspektionens kvalitetskriterier

Bilaga 2 – Aktuella bestämmelser

Bilaga 3 – Metod och urval

Bilaga 4 – Granskade verksamheter

Bilaga 5 – Referenspersoner

Bilaga 1 Skolinspektionens kvalitetskriterier

Här redovisas de kvalitetskriterier för hög kvalitet som de granskade skolorna har bedömts mot.

Kvalitetskriterium 1: Undervisningens form

Lärarna låter undervisningen genomsyras av ett normmedvetet förhållningssätt och en förståelse för hur könsstereotypa föreställningar riskerar att reproduceras i undervisningen och därigenom begränsa elevers framtida utbildnings- och yrkesval. Lärarna arbetar aktivt för att främja ett inkluderande klassrumsklimat avseende bemötande och tilltal där en elevs kön inte definierar dess intressen och ambitioner.

Kvalitetskriterium 2: Undervisningens innehåll

Lärarna anlägger kontinuerligt ett jämställdhetsperspektiv i undervisningen som löpande fångar upp frågor som ger elever möjlighet att samtala och reflektera om begränsande könsstereotypa föreställningar. Lärarna stärker elevers upplevelse av den egna förmågan genom att ge flickor och pojkar uppmuntran och återkoppling för ansträngningar som ibland går emot könsstereotypa föreställningar om ämnen och intressen.

Kvalitetskriterium 3: Arbete med studie- och yrkesvägledning i undervisningen

Lärarna har integrerat studie- och yrkesvägledningen i undervisningen där inslag både synliggör hur kön kan påverka framtida utbildnings- och yrkesval samt utmanar begränsande könsstereotypa föreställningar. Kompetens hos studie- och yrkesvägledare, eller den som fullgör motsvarande uppgifter, kommer eleverna till gagn vilket bidrar till att eleverna får relevant och uppdaterad studie- och yrkesvägledning i undervisningen som vidgar elevernas perspektiv på framtida utbildnings- och yrkesval utifrån ett jämställdhetsperspektiv.

Bilaga 2 Aktuella bestämmelser

Av skollagen framgår att utbildningen ska utformas i överensstämmelse med grundläggande demokratiska värderingar och de mänskliga rättigheterna som människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet samt solidaritet mellan människor.⁵⁸

Av läroplanens inledande del, Värdegrund och uppdrag, framgår bland annat följande. Skolan ska aktivt och medvetet främja elevernas lika rättigheter och möjligheter, oberoende av könstillhörighet. Skolan har också ett ansvar för att synliggöra och motverka könsmonster som begränsar elevernas lärande, val och utveckling. Hur skolan organiserar utbildningen, hur eleverna blir bemötta samt vilka krav och förväntningar som ställs på dem bidrar till att forma deras föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt. Skolan ska därför organisera utbildningen så att eleverna möts och arbetar tillsammans samt prövar och utvecklar sin förmåga och sina intressen med samma möjligheter och på lika villkor oberoende av könstillhörighet. Det framgår också att skolan aktivt ska verka för jämställdhet. Skolan ska därmed gestalta och förmedla lika rättigheter, möjligheter och skyldigheter för flickor och pojkar, kvinnor och män. I enlighet med grundläggande värden ska skolan också främja interaktion mellan eleverna oberoende av könstillhörighet. Genom utbildningen ska eleverna utveckla en förståelse av hur olika föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter. Skolan ska därigenom bidra till att eleverna utvecklar sin förmåga att kritiskt granska könsmonster och hur de kan begränsa människors livsval och livsvillkor.⁵⁹

I läroplanens avsnitt om normer och värden anges att alla som arbetar i skolan i sin verksamhet ska bidra till att skolan präglas av jämställdhet och att elever interagerar med varandra oberoende av könstillhörighet. Det framgår också att alla som arbetar i skolan ska utgå från ett demokratiskt och normmedvetet förhållningssätt i det vardagliga arbetet.⁶⁰ Lärare ska specifikt synliggöra och diskutera med elever hur olika föreställningar om vad som är kvinnligt och manligt kan påverka människors möjligheter samt hur könsmonster kan begränsa egna livsval och livsvillkor. Läraren ska också planera och genomföra undervisningen så att elever möts och arbetar tillsammans oberoende av könstillhörighet.⁶¹

I läroplanens avsnitt om elevers ansvar och inflytande anges att läraren ska verka för att elever oberoende av könstillhörighet får ett lika stort

⁵⁸ 1 kap. 5 § skollagen (2010:800).

⁵⁹ Lgr 22, 1. Skolans värdegrund och uppdrag.

⁶⁰ Lgr 22, avsnitt 2.1, Normer och värden.

⁶¹ Lgr 22, avsnitt 2.1, Normer och värden.

inflytande över och utrymme i undervisningen.⁶² I läroplanens avsnitt om skolan och omvärlden anges att alla som arbetar i skolan ska bidra till att elevens studie- och yrkesval inte begränsas av könstillhörighet eller av social eller kulturell bakgrund.⁶³

Enligt skollagen ska elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.⁶⁴ Den personal/kompetens som avses kan vara lärare på skolan som utför studie- och yrkesvägledning, eller en speciellt anställd studie- och yrkesvägledare eller inköpt kompetens via exempelvis vägledningstjänster.⁶⁵ I studie- och yrkesvägledningen har lärare och personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses ett gemensamt ansvar, men delvis olika roller.⁶⁶ I läroplanen anges att studie- och yrkesvägledaren, eller den som fullgör motsvarande uppgifter, ska (1) informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och yrkesinriktningen och särskilt uppmärksamma möjligheterna för elever med funktionsnedsättning och (2) vara stöd till den övriga personalens studie- och yrkesorienterande insatser.

Bilaga 3 Metod och urval

Urval och beskrivning av de granskade skolorna

Granskningen omfattar 30 grundskolor med årskurs 4–6. Skolorna i urvalet innefattar skolor med årskurs F–9, årskurs 4–9 samt årskurs 4–6. Urvalet har eftersträvat en variation av skolor när det gäller kommuntyp, antal elever på skolan och vilken typ av socioekonomiskt område som skolan ligger i. Variationen utifrån kommuntyp bygger på Sveriges Kommuner och Regioners uppdelning av Storstäder och storstadsnära kommuner, Större städer och kommuner nära större stad, och Mindre städer/tätorter och landsbygdskommuner. I urvalet ingår både enskilda och offentliga huvudmän.

Skolinspektionens urvalsprinciper innebär bland annat att skolor som har inspekterats under det senaste året har exkluderats från granskningen. Även skolor som deltar i, eller inom ett år före urvalsdragningen har avslutat sin medverkan i, Skolverkets satsning ”Samverkan för bästa skola” har exkluderats från urvalet.

⁶² Lgr 22, avsnitt 2.3, Elevernas ansvar och inflytande.

⁶³ Lgr 22, avsnitt 2.6, Skolan och omvärlden.

⁶⁴ 2 kap. 29 § skollagen (2010:800).

⁶⁵ Prop. 2009/10:165, s. 278–279.

⁶⁶ Prop. 2009/10:165, s. 278–279.

Bedömning av kvalitet utifrån kriterier

Granskningens iakttagelser baseras på Skolinspektionens bedömning som har gjorts utifrån kvalitetskriterier för det granskade området. Dessa kriterier är framtagna av Skolinspektionen och specifika för granskningen. Kriterierna baseras på en uttolkning av nationella mål och riktlinjer samt den forskning som ligger till grund för granskningens problembild.

Skolinspektionens bedömning har gjorts på en tregradig skala och sammanställts i beslut som kommuniceras till berörda huvudmän. I denna rapport redovisas en samlad analys av bedömningarna av alla de granskade verksamheterna och andra iakttagelser från granskningen.

Skolinspektionens kriterier för hög kvalitet av det granskade området redovisas i bilaga 1.

Empiri och insamlingsmetod

Granskningens underlag för bedömning har inhämtats genom intervjuer vid skolbesök och dokumentstudier. Intervjuerna har protokollförts och verksamheterna har fått möjlighet att kontrollera dessa protokoll för faktafel.

Intervjuer

Skolinspektionens skolbesök genomfördes mellan april 2023 och oktober 2023. För varje skolenhet som ingår i granskningen har vi intervjuat elever, lärare, rektor och studie- och yrkesvägledare i de fall rektorn har uppgett att årskurs 4–6 har haft tillgång till sådan. Skolinspektionen har eftersträvat att en bredd av ämnen finns representerade bland de intervjuade lärarna. För att underlätta arbetet i att analysera om det har funnits eventuella skillnader och mönster i pojkar och flickors upplevelser av det granskade området har de intervjuats i könsuppdelade grupper. Eleverna har haft möjlighet att välja i vilken grupp de känner sig trygga och bekväma att bli intervjuade.

Följande har intervjuats:

- 60 grupper elever med 6 elever i varje grupp. Totalt 30 gruppintervjuer har genomförts med pojkar och 30 gruppintervjuer har genomförts med flickor.
- 30 grupper lärare som undervisar i olika ämnen i årskurs 4–6.
- Skolans rektor och i vissa fall även med biträdande rektor.
- Studie- och yrkesvägledare när lärare och/eller elever i årskurs 4–6 har haft tillgång till sådan.

Dokumentstudier

Inför verksamhetsbesöken har Skolinspektionen begärt in eventuella handlingsplaner, rutiner eller andra dokument som beskriver hur lärarna ska arbeta med jämställdhet, normmedvetenhet eller studie- och yrkesvägledning i undervisningen för elever i årskurs 4–6.

Skolinspektionen har även begärt in eventuella planeringar för relevanta undervisningsmoment i årskurs 4–6. Dokumentstudierna har använts som underlag för intervjuer och beslut.

Analysmetod

Analysen av granskningens iakttagelser utgår från granskningens problembild, som är baserad på forskning och tidigare granskningar på området. Antalet verksamheter och urval är valt för att ge möjlighet att lyfta en bredd av exempel och identifiera eventuella mönster.

Vissa bedömningar har kvantifierats för att visa återkommande företeelser i de granskade verksamheterna. De kvantifierade iakttagelserna ger inte en nationell lägesbeskrivning, men den övergripande bilden kan ändå vara relevant för andra verksamheter än dem som har granskats.

Med hänsyn till granskningens kontext kan iakttagelserna användas som grund för analys av andra verksamheter. Därmed ska Skolinspektionens tematiska kvalitetsgranskningar kunna användas som underlag för det lokala utvecklingsarbetet av landets samtliga skolor, verksamheter eller huvudmän.

I den övergripande analysen har iakttagelser från de underlag som har samlats in och bedömningar i Skolinspektionens verksamhetsbeslut sammanställts. Empirin har kategoriserats.

Bilaga 4 Granskade verksamheter

Skola	Huvudman
Bryngelstorpskolan	Nyköpings kommun
Europaskolan Rogge	Europaskolan Utbildning AB
Framtidskompassen Västra Ingelstads skola	Framtidskompassen AB
Fröviskolan F-6	Lindesbergs kommun
Högelidsskolan F-6	Mariestads kommun
Internationella Engelska Skolan Eskilstuna	Internationella Engelska Skolan i Sverige AB
Kungshögsskolan	Malmö kommun
Kunskapsskolan Katrineholm	Kunskapsskolan i Sverige AB
Kunskapsskolan Nyköping	Kunskapsskolan i Sverige AB
Landvetterskolan 4-6 A+B+E+F	Härryda kommun
Minervaskolan	Minervaskolan i Umeå AB
Murbergsskolan åk 3-6	Härnösands kommun
Nyhamre skola F-6	Bollnäs kommun
Olympiaskolan	Kävlinge kommun
Prästgårdsskolan	Götene kommun
Rostaskolan 4-6	Örebro kommun
Rådmansvångens skola	Malmö kommun
Råslättsskolan	Jönköping kommun
S:t Pers skola	Sigtuna kommun
Sjömarkensskolan	Borås kommun
Skallbergsskolan	Västerås kommun
Skåreskolan	Karlstads kommun
Spekerödskolan	Stenungssunds kommun
Stureskolan	Hedemora kommun
Uppsala Musikklasser	Stiftelsen Uppsala Musikklasser
Vasaskolan	Danderyds kommun
Vegaskolan 4-6	Vännäs kommun
Vesterhavsskolan	Vesterhavet AB
Vittra Forsgläntan	Vittraskolorna AB
Älvstranden bildningscentrum 4-6	Hagfors kommun

Bilaga 5 Referenspersoner

- Mikaela Zelmerlööv, undervisningsråd, Skolverket
- Jakob Lindahl, senior utredare, Jämställdhetsmyndigheten.
- Johanna Mellén, universitetslektor, Högskolan i Borås.